

Skaldanti praeitis: SSRS – Vokietijos karas ir masinio smurto naratyvai Vidurio Rytų Europoje

(konferencija dedikuojama prof. Irenos Veisaitės atminimui)

Konferencijos organizatoriai:

Lietuvos istorijos institutas, Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas, Lietuvos Užsienio reikalų ministerija

Organizacinis komitetas: Alvydas Nikžentaitis, Saulius Sužiedėlis, Arūnas Streikus, Nerijus Šepetyš, Aurimas Švedas, Joachim Tauber

Konferencijos vieta ir laikas: Vilniaus miesto Rotušė, 2021 m. birželio mėn. 4-5 d.

Konferencijos pagrindimas.

Šiais metais sukanka 80 metų nuo SSRS ir Vokietijos karo pradžios. 1941 m. birželio 22 d. nacionalsocialistinė Vokietija užpuolė Sovietų Sąjungą pradėdama su ja karą, virtusį kruvinausiu ir nežmogiškiausiu XX a. konfliktu pasaulyje. Tokiu būdu kariniai veiksmai Europoje, 1939 m. rugsėjo 1 d. prasidėję Vokietijos agresija prieš Lenkiją, įgavo naują dimensiją. Ji dar kartą buvo išplėsta 1941 m. gruodžio 7 d. Japonijai surengus išpuolį prieš Pearl Harbor ir tų metų gruodžio 11 d. Vokietijai paskelbus karą JAV. Pastaroji įvykių eiga leido kariniams konfliktams Europoje *de facto* virsti Antruoju pasauliniu karu.

1941 m. birželio 22 d. nacistinės Vokietijos pradėtas naujas karo etapas esmingai skyrėsi nuo kitų panašių karinių konfliktų, kadangi priešais buvo laikomi ne tik Raudonosios Armijos kariai, bet ir okupuotų kraštų civiliai gyventojai. Nacistinė Vokietija karo metu siekė ne vien karine jėga palaužti savo priešininkus, tačiau ir realizuoti keletą mėnesių prieš jo pradžią sukurtą ideologiškai-rasiškai grindžiamą masinių žudynių (*Vernichtungskrieg*) strategiją.

1941 m. birželio 22 d. prasidėjusių procesų pasekmės jau senokai yra istorikų dėmesio centre. Šiuo metu jau yra detalios išanalizuotos tiek vermachto karinės operacijos tiek šių karinių pajėgų reikšmė okupuojant naujas teritorijas bei vykdant masines žudynes.

Nepaisant aukščiau paminėtų aplinkybių tačiau šis karas vis dar kelia didžiules kontroversijas, visų pirma karo baisumus patyrusių valstybių visuomenėse. Nuolat atsinaujinančiose diskusijose kai kada pastebima konkurencija tarp skirtingų karo aukų grupių, savosios grupės kaltės neigimo ar bandymo ją sumenkinti. Taigi šis karas nemažai daliai Vidurio ir Rytų Europos bendruomenių dar nėra tapęs istorija, o išlieka “karšta” dabartimi. Skirtingų atminčių konkurencija ir konfrontacija šio regiono visuomenėms bei šias visuomenes sudarančioms skirtingoms atminčių bendruomenėms trukdo ieškoti savitarpio supratimo ir sutarimo apmąstant skaudžią, trauminę istorinę patirtį, o neretai yra ir viena iš naujai atgimstančios antisemitinės retorikos priežasčių.

Susiklosčiusi situacija ir turėjo įtakos formuojant pristatomos konferencijos koncepciją. Konferencijos organizatoriai nori istoriškai atsekti dabar susiklosčiusios situacijos genezę, o kartu ragina diskutuoti apie galimybes keisti XXI a. egzistuojančias realijas.

Pagrindinis konferencijos tikslas didele dalimi ir lėmė pasirinktą struktūrą. Dvi dienas vyksiančio renginio metu bus siekiama atkreipti dėmesį ne tik į 1941 m. vykusį masinį smurtą ir jį aiškinančius pasakojimus, tačiau ir pasekti kaip liudijimai įtakojo dabartines visuomenės atminties kultūros schemas bei dabar dominuojančių atminčių naratyvus.

Rengiant konferenciją buvo įvertinta ir dar viena aplinkybė. Egzistuoja tokie karo aspektai, kuriems Vakarų istoriografija iki šiol neskyrė pakankamo dėmesio arba juos vertino pernelyg supaprastintai. Kaip antai, nacistinės Vokietijos karinių pajėgų okupuotose teritorijose, ypač tose jų dalyse, kurios prieš tai patyrė sovietinę okupaciją, į naujus okupantus neretai buvo žiūrima ir kaip į išvaduotojus. Todėl vokiečių kariai ne sykį buvo sutikti su gėlėmis rankose, o kai kada lygiagrečiai su karine invazija kildavo ir sukilimai prieš besitraukiančias sovietų pajėgas, realiai prisidėję prie vokiečių karinės operacijos sėkmės. Pastarieji įvykiai, žvelgiant iš europinės perspektyvos, yra gerokai mažiau dokumentuoti ir ištirti, o kartu lyg ir prieštarauja plačiai paplitusioms tezėms apie vienakryptę vokiečių inicijuotą žudynių politiką, kurios aukomis tapo visų pirma žydai, “pusžmogiai slavai” ar badu numarinti Raudonosios Armijos kariai.

Bandant rekonstruoti pastaruosius įvykius, į jų eigą reikia pažvelgti ir iš vietinių gyventojų perspektyvos. Pastarasis dėmesys vietinių gyventojų požiūriui į didžiuosius ir dramatiškuosius istorijos įvykius konferencijos rengėjų rodomos įvertinant svarbias slinktis šiandienos istoriografijoje.

Pažymėtina, kad įvykius konkrečioje visuomenėje derėtų vertinti imant domėn ir platesnį regioninį kontekstą. Todėl konferencijos rengėjai siekdami derinti dvi perspektyvas (lokalinę ir regioninę) tikisi, jog toks veiksmas leis atskleisti Vidurio Rytų Europos regione vykusių procesų išskirtinius bruožus ir panašumus. Dar vienas uždavinys, kurį sau kelia konferencijos rengėjai – užfiksuoti ir apmąstyti, kaip aukščiau minėtus procesus interpretuoja skirtingos istoriografinės tradicijos.

Konferencijos rengėjai finalinėje diskusijoje sieks aptarti skirtingus atminčių galimus koegzistencijos modelius. Pristatant atvejo studijas, bus analizuojamos šios atminčių konflikto mažinimo galimybės, tuo pačiu svarstant apie tokios strategijos privalumus ir trūkumus.

Konferencijos programa:

Skaldanti praeitis: SSRS-Vokietijos karo ir masinio smurto naratyvai rytų Europoje

I diena: Vilniaus miesto Rotušė

10.00 – 10.45

Konferencijos atidarymas

Sveikinimo kalbos

Viktorija Čmilytė-Nielsen, Seimo Pirmininkė

Ingrida Šimonytė, Lietuvos Respublikos Ministrė Pirmininkė (sveikinimo laiškas)

Remigijus Šimašius, Vilniaus meras (vaizdo sveikinimas.)

Robert S. Gilchrist, JAV ambasadorius Lietuvoje

Matthias Sonn, Vokietijos ambasadorius Lietuvoje

Yossi Levy, Izraelio ambasadorius Lietuvoje

Alvydas Nikžentaitis, Lietuvos istorijos instituto direktorius

10:45 – 11:45

Įvadiniai pranešimai

Joachim Tauber (Vokietija), 1941 m. birželio 22 d. vieta Antrojo pasaulinio karo istorijoje ir nacionalsocialistinėje Vokietijos masinių žudynių politikoje (patv., online)

Adam Michnik (Lenkija), Naratyvai apie masinį smurtą ir heroizmą Vidurio Rytų Europoje (patv.)

11:45 – 12:00

Kavos pertrauka

12:00 – 14:30

1 sekcija „*Vernichtungskrieg*, sukilimas ir 1941 m. vasara rytų Europoje: šaltiniai ir istoriografiniai naratyvai“

Moderatorius: Vytautas Bruveris

Pranešėjai:

Saulius Sužiedėlis (Lietuva/JAV), Ką sako mums šaltiniai? Karas, sukilimas ir pirmieji žingsniai Holokausto link (online)

Vladislav Grinnevič (Ukraina), 1941 m. Birželio 22 d.: žvilgsnis iš Ukrainos (online)

Stanislovas Stasiulis (Lietuva), Karo pradžia, Birželio sukilimas ir amžininkų liudijimai

Arūnas Bubnys (Lietuva), 1941 m. Birželio sukilimo dalyviai ir Holokaustas

Dainius Noreika (Lietuva), Ko mes vis dar nežinome apie 1941 m. Birželio sukilimą?

14:30 – 15:30

Pietų pertrauka

15:30 – 18:00

2 sekcija „1941 m. vasaros įvykiai Rytų Europoje: liudijimų multiperspektyvumas“

Moderatorius: Arūnas Streikus

Pranešėjai:

Ronald Berger (JAV), Išgyventi Holokaustą Lenkijoje: istorijos lagerio viduje ir už jo ribų (online)

Hannah Pollin-Galay (Izraelis), Katastrofos pradžia Lietuvoje: anglakalbė, hebrajiškoji, jidiš liudijimų ekologijos (online)

Anna Lipphardt (Vokietija), 1941-ieji Vilniaus žydų atsiminimuose: translokalinis žvilgsnis iš Niujorko, Jeruzalės, Vilniaus perspektyvos (online)

Nerijus Šepetys (Lietuva) Karo pradžios Lietuvoje liudytojų akimis: Vilnius, Kaunas, Klaipėda, provincija

II diena: Vilniaus Rotušė

11:00 – 13:30

3 sekcija “Evoliucionuojanti istorija iki 1989: karas ir Holokaustas tarp atminties ir užmaršties”

Moderatorius: Aurimas Švedas

Pranešėjai:

David Fishman (JAV), Holokausto Vilniuje atmintis žydų bendruomenėje 1944-1949 (online)

Andzej Zbikowski (Lenkija) Lenkijos atvejis

Laszlo Karsai (Vengrija), Vengrijos atvejis (online)

Zigmas Vitkus (Lietuva), Lietuvos atvejis

13:30 – 14:30

Pietūs

14:30 – 16:00

4 sekcija “Atminčių konkurencija atviroje visuomenėje”. Apvalaus stalo diskusija.

Moderatorė: Violeta Davoliūtė

Pranešėjai:

Pawel Machcewicz (Lenkija), Westerplatte ar Jedwabne (online)

Andrii Portnov (Ukraina/Vokietija), Ukraina ir Antrasis pasaulinis karas. Apibendrinant trisdešimt metų įgyvendinamą posovietinę istorijos politiką (online)

Vasilijus Safronovas (Lietuva), Trėmimai, Holokaustas, kovos už laisvę

Maren Röger (Vokietija), Holokaustas ir (ar?) vokiečių deportacijos (online)

16:00 – 16:15

Kavos pertrauka

16:15 – 16:45

Baigiamasis pranešimas:

Tomas Venclova (Lietuva), “Dialoginė atmintis kaip atminties konfliktų sprendimo priemonė?”